

ІМПЕРАТИВ У СКЛАДІ СПОНУКАЛЬНОГО РЕЧЕННЯ ЯК ДОМІНАНТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ СПОНУКАННЯ В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Жук В. А.

*старший викладач кафедри граматики
факультету романо-германської філології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-1767-1922
ragphoto@ukr.net*

Ключові слова: імператив,
дієслово, бажаність,
заперечення, ствердження.

У статті розглядаються імперативні форми дієслова як ядерні конституенти функціонально-семантичного поля спонукування в давньоанглійській мові; аналізуються семантичний обсяг цих мовних одиниць, а також закономірності їх функціонування. Метою статті є розгляд особливостей функціонування давньоанглійських засобів вираження модального значення спонукальності. Актуальність дослідження визначається тим, що воно ведеться в рамках історичної прагматики й дає змогу, з одного боку, розширити сферу застосування прагматичного аналізу, з іншого – отримати дані щодо мовного аспекту літературних пам'яток минулого. Предмет дослідження – актуалізація модального значення спонукальності. Зазначена мета зумовила постановку й вирішення таких завдань дослідження: визначити семантичний обсяг модального значення спонукальності, які репрезентовані в давньоанглійських текстах; виявити засоби вираження цього значення; установити роль мовних засобів, що мають модальний потенціал спонукальності, у реалізації цілей комунікації; обґрунтувати можливість прагматичного опису одиниць мовного спілкування носіїв давньоанглійської мови. Джерелом фактологічного матеріалу в основному слугували видання давньоанглійських текстів, які відредаговані фахівцями XIX–XX століть. Отже, побудова стверджувальних і негативних імперативних речень виявляє певні закономірності, які полягають у більш імовірній експлікації діяча, вираженого особовим займенником, у разі заперечення та більш імовірній відсутності згадки про нього при ствердженні. Чисельне превалювання стверджувальних імперативних речень та okazional'nost' в експлікації адресата при запереченні дають змогу розглядати давньоанглійські імперативні речення як односкладні. Уведення в їх структуру особистого займенника для вказівки потенційного виконавця необхідної дії нарівні зі зверненням сприяє емпатизації веління. Отримані результати можуть слугувати відправною точкою для вивчення суміжної з функціонально-семантичним полем спонукальності, полем оптативності/бажаності в давньоанглійській мові. Перспективним також видається докладний аналіз стилістичної зумовленості вживання маркерів спонукальності в окремому типі тексту.

IMPERATIVE IN MOTIVATION SENTENCE AS A DOMINANT OF FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF MOTIVATION IN OLD ENGLISH

Zhuk V. A.

*Assistant Professor at the Department of English Grammar
of the Faculty of Roman and Germanic Philology
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1767-1922
ragsphoto@ukr.net*

Key words: *imperative, verb, desirability, negation, assertion.*

The article examines imperative forms of the verb as nuclear constituents of functional-semantic field of motivation in Old English and analyzes semantic volume of these language units, as well as the laws of their functioning. The purpose of the article is to consider the features of Old English means of expression of motivation. The subject of the study is the actualization of the modal meaning of motivation. The relevance of the research is determined by the fact that it is conducted within the framework of historical pragmatics and allows, on the one hand, to expand the scope of application of pragmatic analysis and, on the other hand, to obtain data on speech aspect of the studied literary monuments of the past. The mentioned goal led to the formulation and solution of the following tasks: to determine the semantic scope of modal meaning of motivation, represented in Old English texts; to identify the means of expressing a given meaning and to subject them to a nuclear-peripheral organization in the corresponding functional semantic field; to establish the role which play the language tools that have a modal potential of motivation, in the implementation of communication goals; to realize a pragmatic description of speech units of Old English native speakers. The source of factual material was mainly editions of Old English texts, edited by the 19th–20th centuries' specialists.

So, the construction of affirmative and negative imperative sentences reveals some certain patterns that consist in a more likely explication of the agent expressed by a personal pronoun, in case of negation. Numerical prevalence of affirmative imperative sentences and occasionality in the explication of the addressee in negation allow us to consider Old English imperative sentences as one-part ones. An introduction to their structure of personal pronouns for indication of a potential performer of the necessary action, along with conversion, helps to make command more emphatic. The obtained results can serve as a starting point for the study of the field, adjacent to the functional-semantic field of optativity/desirability in Old English. Further investigations can provide a detailed analysis of stylistic conditioning of motivation markers usage in a particular type of text.

Постановка проблеми. Робота присвячена конструюванню функціонально семантичного поля на базі засобів актуалізації модального значення спонукальності в давньоанглійській мові. Традиційно модальність розуміється як категорія, що виражає різні види відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомляється (В. Виноградов, О. Jespersen). Для дослідження актуально звернення до розробок теорії модальності, виконаних у руслі функціонально-семантичного підходу (А. Бондарко, Е. Беляева, М. Сабанєєва), а також прагмалінгвістичних течій (Н. Арутюнова, С. Мезєнін, А. Федосєєва, А. Кисельова).

Метою статті є розгляд особливостей функціонування давньоанглійських засобів вираження модального значення спонукальності. Актуальність дослідження визначається тим, що воно ведеться в рамках історичної прагматики й дає змогу, з одного боку, розширити сферу застосування прагматичного аналізу, з іншого – отримати дані щодо мовного аспекту літературних пам'яток минулого.

Об'єктом дослідження є функціонально семантичне поле спонукальності. **Предмет дослідження** – актуалізація модального значення спонукальності. Зазначена мета зумовила постановку та

вирішення таких завдань дослідження: визначити семантичний обсяг модального значення спонукальності, які репрезентовані в давньоанглійських текстах; виявити засоби вираження цього значення; установити роль мовних засобів, що мають модальний потенціал спонукальності, у реалізації цілей комунікації; обґрунтувати можливість прагматичного опису одиниць мовного спілкування носіїв давньоанглійської мови. Емпіричну базу дослідження становлять 1370 висловлювань із 88 гомілетичних опусів, епічної поеми «Беовульф», а також 120 статей законодавчих матеріалів. Джерелом фактологічного матеріалу в основному слугували видання давньоанглійських текстів, які відредаговані фахівцями XIX–XX століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Парадигматичні характеристики давньоанглійського імперативу.* Наказовий спосіб дієслова, за визначенням, тісно пов'язаний зі спонукальною модальністю. В англійській мові форми дієслова в наказовому способі виступають як граматичні маркери спонукальної модальності, оскільки імперативність – єдина інформація, що міститься в цій морфологічній формі дієслова. У германських мовах категорія способу представлена тричленною опозицією: індикатив, імператив та оптатив. Ця опозиція була асиметричною в силу відсутності в імперативу тимчасової диференціації та збігу низки морфологічних показників імперативу з формотворними показниками індикатива, оптатива [17, с. 258]. Процес еволюції імперативних форм став причиною руйнування категоріальних ознак наказового способу. На відміну від сучасної англійської мови, у давньоанглійській наявність парадигми імперативу, хоча й неповної, сприяє розгляду його в ряду дієслівних категорій. Якщо звернутися до класичного визначення категорії, згідно з яким будь-яка група мовних елементів, що виділяється на підставі будь-якої загальної властивості та яка сформована на базі опозиції мовних елементів, може трактуватися як категорія [10, с. 215], то варто вважати обґрунтованим закріплення за давньоанглійським імперативом категоріального статусу, оскільки форми імперативу утворювали чітко виражену опозицію за кількістю. Традиційно в парадигму давньоанглійського імперативу включають дві форми: 2-га особа однини та 2-га особа множини [9; 14; 16; 21; 23; 26; 27; 28]. У наказовому способі форма 2-ої особи однини в германських мовах являє собою чисту основу дієслова без закінчення [4, с. 168; 6, с. 74]. У давньоанглійській це відображено в парадигмі сильних дієслів, де форма 2-ої особи однини є немаркованою. “*Ne frin þu æfter saelutn!*” [22, с. 1322] «*Не шукай ти задоволень!*»

Однак у слабких дієслів в імперативі можуть зустрічатися форми із закінченнями *-e* та *-a*. Так,

наприклад, у слабких дієслів I класу та в інших дієслів на *-j* кінцеве *j* вокалізовано в *i*; у подальшому після довгого кореневого складу воно відпало, а після короткого – збереглося в давньоанглійській в формі *-e* [4, с. 168; 6, с. 77]. “*Drihten min ne sete þu him ðas ðæda to synne*” [20, с. 185] «*Господь мій, не став їм у провину Ти їм ці справи під гріх*». Слабкі дієслова II класу мали в давньоанглійській закінчення *-a*, що сформувалося з германської *-ō*, яка походить від індоєвропейської *-a* [4, с. 168; 6, с. 74]. “*Eft cwæð se ælmihtiga to þam witegan Isiam; Cþyra ne geswic ðu*” [19, с. 116] «*Знову Всемогутній сказав пророку Ісаї: «Проголошуй та не зупиняйся»*». У 2-ої особи множини імперативу давньоанглійські дієслова мали закінчення *-aþ*. К. Бруннер пов'язує його походження з впливом дійсного способу, у парадигмі якого така флексія оформляла множину теперішнього часу [4, с. 169]. “*Secgað þam wasmodum þæt hi beon gehyrte*” [19, с. 119] «*Скажіть тим боягузам, що вони почули*».

Аналізуючи в «Історичній граматиці англійської мови» наявні в давнину форми імперативу, М. Мінкофф указує на використання в давньоанглійській відповідної юсиву адхортативної форми, що складається з оптатива дієслова *witan* та *infinitiva* як форманта 1-ої особи множини імператива [26, с. 143]. “*Uton for ðu hogian þ leahtras us ne totwæman fram, ðysum miclum wurðmynte*” [19, с. 160] «*Давайте тому подбаємо, щоб гріхи нас не відокремлювали від тієї великої почесності*».

Деякі лінгвісти вбачають у вищезгаданій структурі аналітичну форму імперативу [11, с. 27], що, однак, не узгоджується із загальноприйнятою інтерпретацією її як альтернативи давньоанглійського наказового способу нарівні з негативною конструкцією *nelle þu/ge + inf.* (“do not”), що виникла на основі форми умовного способу дієслова *ne willan* “to not-want”, можливо, під впливом лат. *nolite* “do not let” < *non volite* “do not want” і вживається як синонім негативною спонукальної пропозиції [29, с. 184–185].

Крім того, прагнення розглядати конструкцію *uton + infinitiv* як парадигматичну форму імперативу не відповідає традиційній дефініції імперативу як категорії, що виражає «безпосередньо волевиявлення з метою спонукати слухача до певної дії» [2, с. 249]. Під цю дефініцію підпадає тільки форма наказового способу 2-ої особи, оскільки виключно їй притаманна здатність висловлювати прохання, наказ, рада, що звернено до адресата. За допомогою цієї форми мовець повідомляє про своє бажання, щоб ту чи іншу дію було (не) виконано адресатом. Ця форма імперативу вважається провідною дієслівною універсалією: практично всі мови світу так чи інакше виражають це значення. При цьому в багатьох

мовах імператив має нульовий показник, тобто збігається з основою дієслова.

У дослідженні розділяється загальноприйнята точка зору на структуру парадигматичного ряду давньоанглійського імперативу, згідно з якою як категоріальна форми наказового способу постають форми 2-ої особи однини та множини дієслова, тоді як за розглянутими вище дієслівними засобами актуалізації спонукальної семантики (*uton + inf.*; *nelle þu/ge + inf.*) визнається статус вільних синтаксичних утворень, здатних виражати значення спонукування у відповідних змінах і контекстах [29, с. 185]. У сучасному мовознавстві для подібних конструкцій і для виділених, умовно кажучи, імперативних форм, що співвідносяться з усіма особами, запропонований спеціальний термін «імператив – хортатив» [12, с. 53], який указує на унікальну сутність цього явища. У продовження аналізу проблем, пов'язаних із парадигматикою імперативу в давньоанглійській мові, варто зазначити, що деякі дослідники вбачають наявність синтетичної форми імперативу 1-ої особи множини, яка має флексію *-an*. Так, наприклад, К. Бруннер, включаючи форму на *-an* у парадигматичний ряд давньоанглійського імперативу, указує на зв'язок витоків цієї флексії з формою дійсного способу та спирається при цьому на маніфестації в готській і давньонімецькій: *got. bairam*; *давн.нім. berumes* «несемо». Далі К. Бруннер зазначає, що флексія *-an* поступається за своєю частотністю закінченню імперативу в 1-ої особі множини *-en*, запозиченої з форми умовного способу множини [4, с. 169].

Імператив як дериваційна база спонукальних пропозицій. Давньоанглійська мова характеризується складністю смислової структури мовних одиниць, що притаманне багатьом стародавнім формам в індоєвропейських мовах, оскільки образ мислення стародавньої людини істотно відрізнявся від способу мислення сучасної людини [17, с. 261; 14, с. 109; 3, с. 5]. У зв'язку з цим необхідно вказати на певні відмінності між давньоанглійською та сучасною англійською мовою у використанні дієслів у формі імперативу. Якщо сьогодні на англійські дієслова в імперативі накладаються обмеження по лінії статичності та динамічності й здатності вживатися в імперативній формі, це є диференціальною ознакою «активних» дієслів (за винятком випадків придбання «стативними» дієсловами маркування «активних» дієслів у певних синтаксичних побудовах), то фактологічний матеріал давньоанглійської мови змушує визнати для цього історичного зрізу вказану ознаку нерелевантною. “Ne sorga, *snotor giima!*” [22, с. 1384] «Не сумуй, мудрий чоловіче!» “*Aris, rices weard*” [22, с. 1390] «*Устань, страж королівства!*»

Вивчення природи дієслівних форм, які функціонують в імперативі, привело дослідників до виділення таких семантичних класів давньоанглійських «стативних» дієслів: 1) емотивних, 2) фізичного сприйняття; 3) інтелектуальної діяльності [11, с. 123]. На думку В. Михайленко, відмінність між активними і стативними дієсловами полягає в тому, що використання в імперативі активного дієслова передбачає зміну матеріального характеру, тоді як у разі стативних дієслів – менталістський характер [11, с. 125]. Якщо аналіз імперативу на морфологічному рівні обмежений його семантикою (з урахуванням презентно-футуральної перспективи в часовому плані) та граматичною формою, то простежити закономірності функціонування імперативної форми можливо лише на рівні речення. Відповідно до традиційного підходу, до імперативних (наказових) речень зараховують односкладні структури, що мають граматичний центр, виражений дієсловом-предикатом в імперативній формі [2, с. 326]. Однак у давньоанглійських імперативних реченнях досить часто використовуються займенники 2-ї особи, які тлумачаться іноді внаслідок їх факультативності як ті, що підпадають під визначення підмета звернення [8, с. 251]. Деякі дослідники схильні виключати давньоанглійські імперативні речення з ряду безсуб'єктних через високу частотність уживання в них, аналогічно іншим давньогерманським мовам, займенники 2-ї особи, за якими визнається статус підмета [24, с. 80; 25, с. 56].

Більш того, існує точка зору мовознавців, які вивчали імперативні речення в англійській мові на сучасному фактологічному матеріалі, згідно з якого невиражений займенник 2-ої особи варто розглядати швидше як те, що імпліцирується, а не опускається [5, с. 228]. Такий підхід є досить релевантним щодо мовної дійсності давньоанглійського періоду. Поділяючи цю дослідницьку позицію, ми будемо трактувати давньоанглійські імперативні речення як односкладні із суб'єктом, який імпліцирується, оскільки граматичне значення речення, що містить імперативну дієслівну форму, орієнтоване на 2-гу особу. Займенник, що заповнює обумовлену валентністю дієслова-присудка в наказовому способі позицію суб'єкта, доцільно вважати конститuentом спонукального речення, яке не повинно бути прирівняно до звернення. Аргументом на користь подібного розгляду ролі особистого займенника слугує той факт, що в реченнях, які містять зворотні структури, суб'єкт відсутній: йому відповідає непряма форма займенника 2-ї особи однини, що входить до складу дієслівної структури: “*Far þe ham*” [20, с. 101] «Іди собі додому». “*Ondræd ðe swa ðeah, þæt ðin mod ne beo ahafen mid dyrstignysse*” [20, с. 243–244] «Бійся, однак, щоб твій дух не прославився в самовпевненості».

Згідно з отриманими даними, із 225 наказових стверджувальних речень тільки 30 мають у структурі займенник (1), що виражає діяча, 19 містять звернення (2) і 5 нарівні зі зверненням, мають у розпорядженні займенник-агенс (3): (1) “Ситаð *ge gebletsode mines fæder*” [20, с. 145] «Прийдіть ви, благословенні моїм Батьком» (2) “*Drihten leof, help min*” [20, с. 15] «Господь улюблений, допоможи мені» (3) “*Pu casere Constantine, mid ðisum tacne oferswið ðinne wierwinnan*” [20, с. 14–15] «Ти, король Костянтин, із цим знаком подолай твоїх ворогів».

Аналіз фактологічного матеріалу гомілетичних творів показав, що референція займенника, що виражає діяча, відрізнялася по лінії категорії числа. Займенник 2-ї особи однини *Pu* мав конкретну референцію, тобто співвідносився безпосередньо з адресатом висловлювання. Займенник 2-ї особи множини *ge*, як правило, носив узагальнений характер, оскільки адресував веління групи. Більшою мірою вживання цього займенника характерно для гомілетичних творів, де спостерігається «розмитість» суб’єкта проповіді [1, с. 3], що зумовлено відсутністю персоніфікованості адресата та породженням якогось колективного адресата. Вищенаведене спостереження не стосується цитат із Біблії, що наводяться проповідником. “*Gewitað fram mi ge awyrigedan into ðam ecan fyre*” [20, с. 151]. «Видійдіть від Мене ви прокляті у вічній вогонь». Однак подібні спостереження, що базуються на текстах проповідей, нерелевантні щодо поеми «Беовульф», де займенники однини та множини відносять веління до конкретних реципієнтів.

“*Beo ðu on ofeste, hat in gan seon sibbedriht samod ætgædere*” [22, с. 387]. «Поспішай, накажи увійти, щоб зі мною зустрітися, благородному заgonу родичів усім разом». “*Nu ðu lungre geong hord sceawian under harne stan*” [22, с. 2744]. «Зараз ти йди швидко подивитися скарб під сивим сірим каменем».

Звернення як індикатор прагматичної установки. У продовження опису засобів, що відрізняють давньоанглійське спонукальне речення, варто звернутися до розгляду елементів, супутніх його структурі. Під час аналізу статусних характеристик слів, що виражають діяча, уже вказувалося на можливість наявності в реченні звернення. Причому варто зазначити, що в таких випадках наявність займенника-агенса є аж ніяк не обов’язковою: “*Mine gebroðra luftað cumliðnysse*” [20, с. 75]. «Мої побратими, любите гостинність». “*Min heofenlica fæder forgif ðas dæde, ðisum gedwolmannum*” [20, с. 247–249]. «Мій Небесний Отець, прости ці проступки цим єретикам».

Цікавий той факт, що, відповідно до статистичних даних, число речень зі зверненням, які

не містять займенник, що виражає діяча, становить приблизно 2/3 від усіх речень, що мають у складі звернення. Проте традиційна система членів речення виключає зі свого складу звернення. Навіть у разі визнання за ними статусу додатка до вираженого займенником агенса імперативного речення не можна погодитися з трактуванням В. Михайленко, згідно з яким звернення – член речення третього порядку, пов’язане субординативним зв’язком із реченням [11, с. 17], так як за відсутності агенса звернення стоїть щодо речення окремо, а в разі його вживання між ними встановлюється зв’язок на рівні словосполучення. Результати нашого аналізу свідчать, що наявність займенника-агенса та звернення вносить додаткові відтінки в спонукальне речення, яке має вагомe значення в плані прагматичної інтерпретації висловлювання. Звернімося до таких прикладів, що містять звернення та займенник 2-ї особи однини, який виражає діяча: “*No ðu him wearne geteoh ðinra gegnewida, gledman Hroðgar!*” [22, с. 366]. «Не відмовляй ти їм у твоїх відповідях, милостивий Хротгар». “*Crist cwæð þa to ðam deofle, Ga Pu underbæc, scucca*” [19, с. 108]. «Христос сказав тоді дияволу: Іди ти назад, демон». Незважаючи на те що звернення не належить до базисних одиниць структурної схеми речення, його роль у реалізації комунікативно прагматичної установки очевидна: персоніфікуючи суб’єкт, мовець двічі вказує на адресата свого волевиявлення й, отже, експлікується непорушність вимоги. У фактологічному матеріалі подібні імперативні речення, які являють собою директивні мовленнєві акти, спрямовані на переконання конкретної особи, характеризуються значним прагматичним потенціалом і використовуються в прагненні чинити тиск на адресата.

Негативне імперативне речення. Крім вирішення проблеми структурної двоскладності імперативного речення, видається необхідним висвітлити специфіку давньоанглійського прохібітива – імперативного речення, яке виражає заборону. З граматичного погляду прохібітив розглядається як негативний імператив. Однак розгорнуте трактування подібних утворень варіює залежно від цілей, поставлених дослідниками. Перший підхід полягає в здійсненні формальної диференціації негативних і позитивних форм імперативу [13; 18], а другий – у прагненні довести наявність модифікації значень імперативу при використанні негативної форми [7; 15].

Варто докладніше зупинитися на другому підході. Деякі дослідники вважають, що заперечення в імперативному реченні – це не просто заперечення спонукування, а вираження вимоги мовця припинити дію, що здійснюється в момент мовлення, або заборона здійснювати деяку дію в

майбутньому [15, с. 30]. Уживання спонування із запереченням призводить до появи нових значень, а не зводиться до негації значень, які висловлюються стверджувальними імперативними реченнями. Негативні імперативні речення передають бажання мовця, яке може мати характер наказу або прохання, щоб дія не здійснювалася, іншими словами, є заборона. Імперативні речення із запереченням виявляються принципово відмінними від стверджувальних речень і в плані співвідношення з явищами об'єктивної дійсності. В основу позитивного імперативного речення покладена дія, відсутня в момент промови мовця. Дія, що лежить в основі негативного речення, може закінчитися до моменту мовлення; може відбуватися в момент мовлення або може статися в майбутньому [7, с. 12]. Оскільки розпочате нами дослідження передбачає тлумачення фактологічного матеріалу з урахуванням прагматичної установки й контексту, то підхід, розроблений В. Журавльовою та М. Семенюк, видається більш продуктивним, ніж елементарний граматичний підрозділ імперативних речень на позитивні та негативні.

Кількісний аналіз обстежених текстів виявив процентне співвідношення позитивних і негативних імперативних речень, рівний 79%–21% відповідно. Порівняння структурного складу стверджувальних і негативних імперативних речень виявляє розбіжність по лінії експлікації агенса веління. Подібне розходження простежується при зіставленні не тільки речень, які функціонують самостійно, а й частин складнопідрядного речення.

“*Far nu and of ðisum dæge ne genealæc ðu æfre gedenungum, ne ðu flæscmettas ne ðicge*” [20, с. 99]. «*Іди тепер і з цього дня не підходь ти ніколи до трапез, ані їж ти м'яса*». Якщо із загальної кількості стверджувальних імперативних речень тільки 19% становлять речення, які містять у структурі або займенник, що виражає діяча, або звернення, або й те, й інше, то в разі негативних спонукальних речень спостерігається протилежна тенденція: із 60 негативних речень 45 мають у складі займенник, що виражає діяча (1), і 15 – як звернення, так і займенник, що виражає діяча (2): (1) “*Ne nime ge æt natum menn na mare ðonne eow geset is*” [20, с. 40]. «*Не беріть ви більше, ніж вам належить*». (2) “*Min drihten ne beheald þu mine synna*”. [20, с. 480] «*Господь мій, не дивися Ти на мої зріхи*».

Наведені статистичні дані свідчать про переважання безагенсної структури при побудові стверджувальних імперативних речень, тоді як для негативних імперативних речень характерна наявність займенника, який виражає діяча. У світлі діячності це слугує додатковим аргументом на користь необхідності диференціації стверджувальних і негативних імперативних речень щодо їх семантики.

Грамматичні та прагматичні характеристики синтаксичних конфігурацій на базі імперативу. Як показано вище, спонукальна пропозиція може слугувати основою для утворення складнопідрядного речення, що містить додаткові обставини різних видів. У зв'язку з цим становить певний інтерес використання дієслівних форм у додаткових умовних, описане Б. Мітчеллом, що підтверджено в проаналізованому нами матеріалі. Усупереч традиційній точці зору, згідно з якою наявність волітивного дієслова в матричному реченні зумовлює вживання умовного способу в підрядному умови, Б. Мітчелл стверджує, що така зумовленість суб'юнктива спостерігається тільки в разі використання імперативу в матриці, тоді як волітиви *sculan* і *willan* перешкоджають появі умовного в підрядному [27, с. 236]: “*And gif he yfele bysnige, ne do ge na be his gebysnungum*” [20, с. 237]. «*І якщо він злого вчить, не робіть ви за його прикладом*». “*And we sceolon ure mod geclænsian, gif we willað Cristes lichaman ðicgan*” [20, с. 183]. «*І ми повинні наш дух очистити, якщо ми хочемо прийняти тіло Христове*». Очевидно, спряженість суб'юнктива з імперативом на тлі комбінації *sculan* і *willan* з індикативом в аналогічних синтаксичних конфігураціях відображає відмінність між оптативним і волітивним регістрами, у яких оформлені висловлювання.

Спонукальне речення здатне входити до складу складної поліпредикативної єдності, де конструкції типу *ic þe bidde* є своєрідною матричною частиною спонукального висловлювання, при цьому воно може виходити та не виходити на рівень поверхневої структури при породженні спонукального висловлювання: “*þu abbod Zosimus miltsa me for gode ic þe bidde*”. «*Тю, абам Зосима, помилуй мене заради Бога, я тебе благаю*» [11, с. 122]. “ *Ic bidde ðe broder min, ne forlæt ðu me on pissere nihte*” [20, с. 495]. «*Я прошу тебе, брате мій, не покидай ти мене в цю ніч*».

Матрична частина є одним із показників (експліцитним – у разі формального вираження, імпліцитним – у разі невиходу на поверхню) спонукальної модальності поряд з імперативною формою дієслова, лексичним наповненням і синтаксичними особливостями висловлювання [11, с. 122]. Практичний матеріал свідчить також про здатність кількох імперативних речень об'єднуватися в рамках складнопідрядного речення: “*Onfoh pissum fülle, freodrihten min þu on sælum wes and to Geatum spræc mildum wordum, swa sceal man don*” [22, с. 1171]. «*Прийми цю повну чашу, мій благородний пан, ти будь щасливий і з Геатами говори лагідними словами, як це личить робити*». Крім того, кілька імперативних пропозицій можуть формувати паралельні структури, що підпорядковують собі підрядне речення: “*Lufað*

eowere fynd. Doð Ðam tela ðe eow hatiað. And gebiddað for eowerum ehterum and tynendum, Ðæt ge beon eoweres fæder bearn” [20, с. 448]. «Любите ваших врагов. Работайте им добро, как вы ненавидите, и просите за тех, кто оскорбляет вас, чтобы вы были вашим Отцом детьми». “Iohannes ðus cwæð; Behreowsiað eowre synna, and wyrcað dædbote. For ðan Ðe godes rice genealœhð” [20, с. 29] «Иоанн так сказал; покайтесь за ваши грехи и сделайте покаяние в делах. Потому что Бог так сказал: «Иоанн так сказал; покайтесь за ваши грехи и сделайте покаяние в делах».

Зареєстровані маніфестації складних речень виявляють тенденцію вживання спонукальних речень не ізольовано, а в певному контекстному оточенні. У проповідях подібне оточення є своєрідним засобом регулювання облігаторності веління: пом’якшення або посилення директивності. У більшості випадків або робиться посилання на джерело каузативу (Господь Бог, Іоанн Предтеча, апостол), або на наслідки необхідного до виконання дії (щоб/аби не ...). В епічному творі «Беовульф» складно-підрядні речення, що містять імператив, також побудовані з урахуванням ступеня необхідності реалізації прагматичних установок. Формування поведінкових інтенцій адресата повідомлення в максимально оптимальному режимі може здійснюватися за допомогою організації ряду імперативних висловлювань по лінії наростання. “Næfre ic ænegitm men ær alyfde, ðryræern Dena buton Ðe pi ða. Nafa nu ond geheald husa selest, gemyne maerÐo mægenellen cyð, waca wið wraÐum! Ne bið Ðe wilna gad gif Ðu Ðæt ellenweorc aldre gedigest” [22, с. 655]. «Я ніколи нікому раніше не довіряв, цей палац Датчан, крім тебе зараз. Бери та бережи зараз цей краший із будинків, пам’ятай про славу, прояви велику мужність, неси варту проти ворога! Ніколи не буде нестачі в виконанні твоїх бажань, якщо ти завжди будеш виконувати цю доблесну працю». Цей приклад далеко не єдиний у плані пов’язаності імператива з різними комунікативними стратегіями, такими як умовляння, переконання, аргументація, обіцянка винагороди. Наявність кореляції реалізованої імперативом модальності з іншими складниками інтенціонального механізму надає подібним висловлюванням значну пафосність та урочистість.

Висновки. Ядро функціонально-семантичного поля наказовості характеризується гетерогенністю структури, оскільки склад ядерної зони включає різнорівневі мовні засоби вираження модального значення спонукування: наказовий спосіб дієслова та промодальне дієслово *sculan*, які повністю відповідають критеріям, що висувуються до конститuentів при побудові функціонально-семантичного поля. Домінантний експлікатор наказовості – англосаксонський імператив – характеризується чітким протиставленням парадигматичних форм за кількістю. Парадигма давньоанглійського імператива, що включає форми дієслова 2-ї особи

однини та 2-ї особи множини, не може бути розширена за рахунок форм, які чимало лінгвістів трактували як множину 1-ї особи, що висловлюються або синтетично (за допомогою формантів *-an / -en*), або аналітично (поєднанням *w/uton + infinitiv*), унаслідок їх невідповідності критеріям входження форми в парадигматичний ряд. Побудова стверджувальних і негативних імперативних речень виявляє певні закономірності, які полягають у більш імовірній експлікації діяча, вираженого особовим займенником, у разі заперечення та більш імовірній відсутності згадки про нього при ствердженні. Чисельне превалювання стверджувальних імперативних речень та оказіональність в експлікації адресата при запереченні дають змогу розглядати давньоанглійські імперативні речення як односкладні. Уведення в їх структуру особистого займенника для вказівки потенційного виконавця необхідної дії нарівні зі зверненням сприяє емпатизації веління.

Перспективи. Отримані результати можуть слугувати відправною точкою для вивчення суміжного з функціонально-семантичного поля спонукальності, поля оптативності/бажаності в давньоанглійській мові. Перспективним також видається докладний аналіз стилістичної зумовленості вживання маркерів спонукальності в окремому типі тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеева Г.А. Специфика религиозной проповеди как одного из видов языковой коммуникации. *Лингвистические исследования и методика преподавания иностранных языков*. Иркутск, 1997. С. 3–4.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 4-е изд., стереотип. Москва: КомКнига, 2007. 596 с.
3. Бармина Е.Г. Прагматическая характеристика речевых эпизодов в древнеанглийской эпической поэме «Беовульф»: автореф. дисс. ... канд. фил. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2004. 18 с.
4. Бруннер К. История английского языка: в 2 т. Москва, 1956. Т. 2. 392 с.
5. Бузаров В.В. Основы синтаксиса разговорной речи. Москва: Изд-во Крон-Пресс, 1998. 368 с.
6. Гухман М.М. Структура древнегерманских глагольных основ и оформление парадигматических рядов. *Проблемы морфологического строя германских языков: сборник статей / отв. ред. В.Н. Ярцева*. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. С. 74–86.
7. Журавлева В.В. Взаимодействие отрицания с модальностью недействительности в простом предложении (на материале немецкого

- языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1977. 18 с.
8. Иванова И.П. История английского языка. Москва : Высшая школа, 1976. 318 с.
  9. Ильиш Б.А. История английского языка. Москва : Высшая школа, 1968. 418 с.
  10. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. 685 с.
  11. Михайленко В.В. Семантические классы глаголов и императивный контекст. *Проблемы лингвистической семантики* / Чечено-Ингушский государственный университет. Грозный, 1977. С. 118–127.
  12. Мухин А.М. Морфологические и синтаксические категории. *Исследования по языкознанию* / отв. ред. С.А. Шубик. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербургского университета, 2001. С. 51–55.
  13. Плуноян В.А. Грамматические категории, аналогии и заместители : автореф. дисс. ... докт. фил. наук : 10.02.19. Москва, 1998. 48 с.
  14. Расторгуева Т.А. История английского языка. Москва : Астрель, 2002. 348 с.
  15. Семенюк М.П. Категория императива в английском и русском языках. *Сопоставительные исследования грамматических категорий* : сборник научных трудов. Свердловск, 1985. С. 27–33.
  16. Смирницкий А.И. Древнеанглийский язык. Москва, 1955. 317 с.
  17. Сравнительная грамматика германских языков : в 5 т. / ред. М. Гухман. Москва : Наука, 1966. Т. 4 : *Морфология*. 455 с.
  18. Храковский В.С. Семантика и типология императива: Русский императив. Ленинград : Наука, 1986. 270 с.
  19. Ælfric's Catholic Homilies. The First Series. Oxford : Early English Text Society, 1979. 562 p.
  20. Ælfric's Catholic Homilies. The Second Series. Oxford : Early English Text Society, 1979. 390 p.
  21. Baugh A.C. A History of the English Language. Lnd., 2002. 464 p.
  22. Beowulf and the Finnsburh Fragment / ed. prof. Klaeber. NY, 1922. 401 p.
  23. Campbell A. Old English Grammar. Oxford: Clarendon Press, 1959. 423 p.
  24. Hopper P.S. The Syntax of the Simple Sentence in Proto-Germanic. The Hague – Paris, 1975. 98 p.
  25. McLaughlin J. Old-English Syntax: Handbook. Tubingen, 1983. 105 p.
  26. Minkoff M. English Historical Grammar. Sofia, 1967. 395 p.
  27. Mitchell B. Old English Syntax: Vol. 1–2. Oxford : OUP, 1985. Vol. 2 : *Subordination, independent elements, element order*. 1080 p.
  28. Quirk R. An Old English Grammar. Lnd., 1955. 166 p.
  29. The Cambridge History of the English Language: Vol. 1–6. *Volume 1 : The beginnings to 1066* / ed. Richard M. Hogg. Cambridge, CUP, 1992. 633 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/367103339/The-Cambridge-History-of-the-English-Language-Vol-1-pdf> (date of application: 20.07.2020).

REFERENCES

1. Ageyeva, G.A. (1997). Spetsifika religioznoy propovedi kak odnogo iz vidov yazykovoy kommunikatsii. [Specificity of religious preaching as one of the types of linguistic communication]. *Lingvisticheskiye issledovaniya i metodika prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Irkutsk. S. 3–4.
2. Akhmanova, O.C. (2007) Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. 4-e izd., stereotip. M.: KomKniga. 596 s.
3. Barmina, Ye.G. (2004) Pragmaticheskaya kharakteristika rechevykh epizodov v drevneangliyskoy epicheskoy poeme "Beovulf" [Pragmatic characteristics of speech episodes in the Old English epic poem "Beowulf"]: avtoref. dis. ... kand. fil. nauk: 10.02.04. SPb. 18 s.
4. Brunner, K. (1956) Istoriya angliyskogo yazyka: V 2 t. [History of the English language]. M. T.2. 392 s.
5. Buzarov, V.V. (1998) Osnovy sintaksisa razgovornoy rechi [Basics of colloquial speech syntax]. M.: Izd-vo Kron-Press. 368 s.
6. Gukhman, M.M. (1963) Struktura drevnegermanskikh glagol'nykh osnov i oformleniye paradigmaticeskikh ryadov. *Problemy morfologicheskogo stroya germanskikh yazykov* [The structure of the ancient Germanic verbal stems and the design of paradigmatic series]: sb. st. / red. V.Yartseva. M.: AN SSSR. S. 74 – 86.
7. Zhuravleva, V.V. (1977) Vzaimodeystviye otritsaniya s modal'nost'yu nedeystvitel'nosti v prostom predlozhenii (na materiale nemetskogo yazyka): [Interaction of negation with the modality of invalidity in a simple sentence (based on the German language):] avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Moskva. 18 s.
8. Ivanova, I.P. (1976) Istoriya angliyskogo yazyka [History of the English language]. M.: Vysshaya shkola. 318 s.
9. Il'ish, B.A. (1968) Istoriya angliyskogo yazyka [History of the English language]. M.: Vysshaya shkola. 418 s.
10. Lingvisticheskiy Entsiklopedicheskiy Slovar', (1990) [Linguistic Encyclopedic Dictionary] / gl. red. V.N. Yartseva. M.: Sov.entsiklopediya. 685 s.
11. Mikhaylenko, V.V. (1977) Semanticheskiye klassy glagolov i imperativnyy kontekst [Semantic classes of verbs and imperative context]. *Problemy lingvisticheskoy semantiki. Checheno-*

- Ingushskiy gosudarstvennyy universitet. Groznyy*. S. 118–127.
12. Mukhin, A.M. (2001) Morfologicheskiye i sintaksicheskiye kategorii [Morphological and syntactic categories]. *Issledovaniya po yazykoznaniiyu* / otv. red. S.A. Shubik. SPb.: Izd-vo S.-Peterburgskogo universiteta. S. 51–55.
  13. Plungyan, V.A. (1998) Grammaticheskiye kategorii, analogi i zamestiteli [Grammatical categories, analogues and substitutes]: avtoref. dis. ... dokt. fil. nauk: 10.02.19. M. 48 s.
  14. Rastorguyeva, T.A. (2002) Istoriya angliyskogo yazyka. [History of the English language]. 2-e izd. M.: Astrel'. 348 s.
  15. Semenyuk, M.P. (1985) Kategoriya imperativa v angliyskom i russkom yazykakh [Category of the imperative in the English and Russian languages]. *Sopostavitel'nyye issledovaniya grammaticheskikh kategoriy*: sb. nauchn. tr. Sverdlovsk. S. 27–33.
  16. Smirnit'skiy, A.I. (1955) Drevneangliyskiy yazyk. [Old English]. M. 317 s.
  17. Sravnitel'naya grammatika germanskikh yazykov v 5 t. [Comparative grammar of the Germanic languages: In 5 volumes]. *T. 4: Morfologiya*. M., 1966. 455 s.
  18. Khrakovskiy, V.S. (1986) Semantika i tipologiya imperativa: Russkiy imperativ. [Semantics and typology of the imperative: Russian imperative]. L., Nauka. 270 s.
  19. Ælfric's Catholic Homilies, (1979). The First Series. Oxford: Early English Text Society. 562 p.
  20. Ælfric's Catholic Homilies, (1979). The Second Series. Oxford: Early English Text Society. 390 p.
  21. Baugh, A.C. (2002) A History of the English Language. Lnd. 464 p.
  22. Beowulf and the Finnsburh Fragment (1922) / ed. prof. Klaeber. NY. 401 p.
  23. Campbell, A. (1959) Old English Grammar. Oxford: Clarendon Press. 423 p.
  24. Hopper, P.S. (1975) The Syntax of the Simple Sentence in Proto-Germanic. The Hague – Paris. 98 p.
  25. McLaughlin, J. (1983) Old-English Syntax: A Handbook. Tübingen. 105 p.
  26. Minkoff, M. (1967) English Historical Grammar. Sofia. 395 p.
  27. Mitchell, B. (1985) Old English Syntax: Vol. 1–2. Oxford: OUP. *Vol. 2: Subordination, independent elements, element order*. 1080 p.
  28. Quirk, R. (1955) An Old English Grammar. Lnd. 166 p.
  29. The Cambridge History of the English Language (1992): Vol. 1–6. *Volume 1: The beginnings to 1066* / ed. Richard M. Hogg. Cambridge, CUP. 633 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/367103339/The-Cambridge-History-of-the-English-Language-Vol-1-pdf> (date of application: 20.07.2020).